

TÖRŐ LÁSZLÓ DÁVID

Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar

Aetas 38. évf. 2023. 3. szám, 206–209.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2023.3.206-209

www.aetas.hu

Feminista mozgalmak története transznacionális perspektívában

Czeferner Dóra: Kultúrmisszió vagy propaganda? Feminista lapok és olvasóik Bécsben és Budapesten Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. Budapest, 2021. 286 oldal

Czeferner Dóra jelenleg a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa, valamint a Bécsi Egyetem Jelenkortörténeti Intézetében dolgozik egy munkacsoporton belül a „*Frauen schreiben an Frauenbewegungsaktivistinnen, 1870–1930*” című nő-történeti vállalkozás megvalósításán. A bécsi projekt személyes források vizsgálatát állítja a középpontba, tagjai a nőmozgalmak aktivistáihoz írott leveleket elemzik, csoportosítják és használják fel társadalmi kapcsolati hálózatok rekonstrukciójához. Az itt bemutatott mű a szerző első könyve, amelyet több éves – Bécsben, Budapesten és New Yorkban végzett – kutatómunka, illetve számos tanulmány publikálása előzött meg.

A kötet az Osztrák–Magyar Monarchia három kiemelkedő polgári-liberális, feminista nőszervezetének sajtóját vizsgálja 1907 és 1918 között. A három nőszervezethez (Allgemeiner Österreichischer Frauenverein, Nőtisztviselők Országos Egyesülete, Feministák Egyesülete) kapcsolódó három sajtótermék a *Neues Frauenleben*, *A Nő és a Társadalom*, továbbá *A Nő. Feminista Folyóirat*. A témakijelölés előrevetíti, hogy az

elemzési keret egyszerre transznacionális (a szervezetek egymásra hatása) és összehasonlító (a szervezetek külön-külön vizsgálata és összemérése) szempontokat is alkalmaz. A tárgyalt problémák igen sokrétűek: Czeferner Dóra könyve egyszerre szól a társadalmi mozgalmakról,¹ a feminizmus történetéről, sajtótörténetéről, de általában véve az Osztrák–Magyar Monarchia múltjáról is. A szerző a különböző politikai irányultságú nőmozgalmak közül azért választotta kutatási témaként a polgári liberális, feminista sajtót, mert erről az irányzatról születtek eddig alap kutatások, szemben a keresztényszocialista vagy a szociáldemokrata szervezetek történetével, amelyek még érintetlen terepnek számítanak. Ráadásul a szociáldemokrata *Nőmunkás* című lap megjelenését a vizsgált periódusban hatósági szabályozás és forráshiány is akadályozta.

Az osztrák–magyar összehasonlító szemzőg a szerző szerint sokkal relevánsabb tudást nyújthat a magyarországi feminista mozgalmak történetéről, mint a korábban túlhangsúlyozott angol kapcsolatok kontextusa, hiszen az osztrák és a magyar szervezetek között lényegesen több közvetlen és közvetett összeköttetés létezett. Czeferner Dóra megállapítja, hogy a magyar nőszervezetek több tekintetben sikeresebbek voltak új előfizetők megnyerésében, valamint a vidéki társadalmi bázis kiépítésében, mint az osztrák mozgalom. Ennek következtében a ma-

¹ A téma újabb szakirodalmi áttekintését lásd: Berger, Stefan: *What is New in the History of*

Social Movements: a Review Article. *Moving the Social*, vol. 64. (2020) 175–192.

gyarországi feminista mozgalom „az első világháború előestéjére virulensebbé vált, s a legtöbb tekintetben eredményesen zárkozott fel a hasonló profilú, nyugat-európai női szervezetek mögé, illetve mellé”. (38. old.) Ez különösen fontos értékelés, hiszen azt bizonyítja, hogy Magyarországon a feminista mozgalomnak számottevő jelentősége, a nemek egyenlőségéért folytatott küzdelemnek pedig gazdag hagyománya van. Ez a hagyomány a szerző számára is értékes, hiszen – üdvözlendő módon – a könyvben időnként olvashatunk a jelenre vonatkozatható kritikus megjegyzéseket arról, hogy a nőkről milyen sztereotípiák élnek még ma is a köztudatban. Czeferner Dóra történészi munkájával arra is törekszik, hogy a feminista mozgalmak tárgyalása nagyobb szerepet kapjon a magyar politikai mozgalmak történetében, hiszen a rendszerváltás után a történetírásban nem történt meg a feminizmus hagyományának integrációja (94., 247. old.) – hozzátehetjük, hogy mindezidáig e folyamat a kollektív emlékezetben sem ment végbe.

A szerző nagyban támaszkodik a történetírás társadalomtudományos/szcientista, analitikus válfajának eszköztárára. Ezt részben indokoltta tette a hatalmas szövegtömeg (hatezer cikk), amit a kötet vizsgál. Czeferner Dóra munkája számos igényes diagramot, táblázatot és térképet tartalmaz, amelyekkel a kvantitatív eredmények vizuális befogadását teszi könnyebbé. Ezekkel a mellékletekkel szemlélteti például a szervezetek taglétszámának, bevételi forrásának alakulását vagy a lapokban megjelenő témák eltérő jelentőségét. A tematikát érintő adatokból arra következtet, hogy a 20. század eleji feministák számára korántsem csak a szavazati jog bírt jelentőséggel, hiszen kiemelten tárgyalták például a munka és az oktatás ügyét is. A könyvben azonban nem csupán kvantitatív szempontok kaptak helyet. A mozgalmak központi alakjainak (Auguste Fickert, Schwimmer Rózsa és Glücklich Vilma) levelezésén keresztül a szerző személyes forrásokat is bevon vizsgálatába. Ennek köszönhetően képet kapunk a lapszerkesztés

mindennapjairól, az egyes szerzők közötti nézeteltérésekről, generációs és osztálykonfliktusokról, valamint a nyilvános forrásokat árnyaló, bizalmas magánvéleményekről is. Így feltárulnak a különbségek például az antiszemita, a külföldi és vidéki olvasóközönség felé zárkózottabb Auguste Fickert és a rugalmas, nagyobb nemzetközi kapcsolatrendszerrel rendelkező Schwimmer Rózsa között. Utalások szintjén megjelenik továbbá a szociáldemokraták és a polgári feministák közötti ellentét is. (153. old.)

A periodikák tartalmi és műfaji elemzése után külön fejezet szól arról, hogy az egyes nemzetiségi területek, valamint a külföldi országok mennyire voltak reprezentálva a lapok hasábjain. Kiderül, hogy mind a bécsi, mind a budapesti szervezetek számára a németországi nőjogi mozgalmak jelentek meg kiemelt példaként, erről az országról olvashattak ugyanis a legtöbbet a lapok előfizetői. Népszerűek voltak az egyesült államokbeli és az angliai hírek is, jóllehet a szüfrazsettek erőszakot alkalmazó akcióit elítélték. (236. old.) A külföldi országokról alkotott kép azonban néhol felületes maradt, ugyanis ezeket az osztrák és magyar lapok gyakran idealizált, mintakövetésre alkalmas példaként tálalták olvasóiknak. Czeferner Dóra találó kritikával kommentálja az ilyen eseteket: „Ahogy arról egyszer a *Neues Frauenleben* is beszámolt, az olasz asszonyok szervezkedése és egyesületbe tömörülése már az 1800-as évek végén megindult, a 20. század elején pedig a női lakosság 32,4%-a munkát vállalt. Homályba veszett azonban, hogy közülük a legtöbben a mezőgazdasági szektorban robotoltak.” (239. old.)

A szerző több alkalommal felteszi a kérdést, hogy a lapok mennyire voltak tárgyilagosak, objektívek, és hogy elfogultságuk miben nyilvánult meg. Ezzel maguk a lapszerkesztők is gyakran szembesültek, és reflektáltak a problémára. Feltűnő, hogy az osztrák progresszív nőmozgalom első lapja *Dokumente der Frauen* címmel jelent meg, beosztójában pedig hangsúlyozta: szigorúan a „tényekhez” kötik magukat, és függet-

lenek fognak maradni, miközben a pártosságot igyekeznek mellőzni. (46. old.) A folyóirat utódja, a *Neues Frauenleben* is igyekezett kiterjedt tudományos apparátust alkalmazni cikkeiben: vezércikkei és publicisztikai hosszú és elemző lábjegyzeteket tartalmaztak, képeket alig közöltek. Ezzel szemben *A Nő és a Társadalom* vezércikkei sokkal rövidebbek és könnyebben befogadhatóbbak voltak. Schwimmer egy alkalommal nemzetkarakterológiai keretek között értelmezte az objektivitás/subjektivitás kérdését: szerinte a magyar nép „temperamentuma” nem engedi meg, hogy a lapszámok teljesen „színezetlen objektivitásúak” legyenek, tehát egyfajta tendenciózusságnak, olvasmányosabb stílusnak kell teret engedniük a szerkesztés során. (150. old.) Az objektivitás versus pártosság ellentéte szerintem azért különösen lényeges, mert a nőtörténeti kutatásoktól a társadalmi nemek tudományáig jelen van az a dilemma, hogy e fogalmak mit is jelentenek, s a feminista elköteleződésnek, értékválasztásnak mi a szerepe a kutatásokban. A feminista történetírás gyakran szembeállítja saját, subjektív álláspontját a régebbi korok történetíróinak objektivitására való törekvésével.² A Czeferner Dóra által vizsgált periodikák a feminista hagyomány sokszínűségét mutatják ezen a téren. Az osztrák folyóiratok azáltal próbálnak méltó vetélytársai lenni a férfiak által dominált szakmáknak, hogy az akadémiai szféra által követett módszereket (lábjegyzetek, elemző írások) és ethoszt (igazságkeresés bizonyítékok alapján) igyekeztek meghonosítani lapjukban. Ezzel szemben Schwim-

mer részben praktikus okokból (nagyobb olvasószám elérése), részben meggyőződésből inkább hagyta érvényesülni a subjektív vonatkozásokat. Úgy gondolom, érdemes tább, tudomány-, illetve tudástörténeti kontextusban megvizsgálni ezt a problémát, és valamennyire differenciálni az objektív/subjektív fogalompár jelentését. Az újabb historiográfiai kutatások szerint már nem állja meg a helyét az az állítás, hogy a feminista történetírás inkább érvényesítette és érvényesíti a subjektivitást (az értékalapú kutatómunkát) a magát objektívnek (pártatlannak, értékmentesnek) láttató professzionális (döntően férfiak által művelt) történetírással szemben. A 19. században professzionizálódó történetírás férfieszménye olyan tudós volt, akinek vannak értékei, érzelmei, empátiája és fantáziája, s a munkáiban nem zárja ki ezeket az (általában nőiesnek tartott) tulajdonságokat. Ugyanakkor azt vallották, hogy a munka érzelmi részét tudományos szabályok közé kell szorítani, azaz forrásokat kell racionális alapon elemeznie – az ideális történetírásban tehát az értékek, érzelmek, pártosság („subjektivitás”) és a racionalitás, igazságkeresés („objektivitás”) nem kizárják, hanem támogatják egymást.³ A 19. századi történészvitákban a történészek rendre „nőiesnek” bélyegezték azokat a férfi kollégáikat, akiknél szerintük az érzelmek legyőzték a racionalitást. Azok a történészek viszont, akiknél a rideg érzelemmentesség és racionalitás került túlsúlyba, gyakran megkapták az „eunuch” vagy „férfiatlan” jelzőt.⁴ A korszak tudományos és társadalmi nemi diskurzusainak fényében nem látszik ellent-

² Smith, Bonnie G.: *The Gender of History: Men, Women, and Historical Practice*. Cambridge–Massachusetts, 1998.; Brigitte Mazohl-Wallnig: *Männer Macht Geschichte. L’Homme*, vol. 7. (1996) No. 1. 6–33.

³ Erről részletesen lásd: Schnicke, Falko: *Die männliche Disziplin. Zur Vergeschlechtlichung der deutschen Geschichtswissenschaft 1780–1900*. Göttingen, 2015. Schnicke munkájával kapcsolatban viszont nem eldöntött kérdés, hogy ez a fajta történeti ethosz

mennyire volt elterjedt a professzionális történetírásban: vajon mainstream, vagy marginális pozícióról volt-e szó?

⁴ Az egyik híres példa Gustav Droysené, aki Leopold von Rankét eunuchnak nevezte, mert az szerinte túlságosan pártatlan és apolitikus. Schnicke: *Die männliche Disziplin*, 426. Az eunuch metaforája a kor diskurzusa szerint több szempontból is alkalmas volt arra, hogy férfiatlannak minősítsen egy történészt. Mivel az eunuch terméketlen, és hiányzik belőle a

mondásnak, hogy például a *Dokumente der Frauen* szerzői egyszerre akartak „tényszerűek” lenni és feminista nézőpontból írni a világról, amivel minden bizonnyal a férfiszakmák ethoszának dobták oda a kesztyűt. Fickert és Schwimmer eltérő attitűdjét úgy is lehet értelmezni, hogy az előbbi retorikájában, ethoszában inkább közelített a maskulin szakmaisághoz (ezáltal egyben kihívást is intézett afelé), míg az utóbbi erre kevésbé törekedett, és a retorika szintjén jobban vállalta a pártosságot. Érdekes tanulsága Czeferner Dóra könyvének, hogy Schwimmerék hozzáállása sikeresebb volt.

Elméleti és társadalomtörténeti kérdéseket vet fel az a dilemma, hogy a nőket mennyiben lehet egységes csoportként kezelni. A szerző történeti választ ad: szerinte a női nemet nem lehet homogén, egyfajta „ideológiai közösséget” alkotó entitásként értelmezni, hiszen az elemzett feminista periodikák némelyike nyíltan kirekesztő volt a nem polgári származású nőkkel szemben. (25. old.) Ez a vita egyébként az esszencializmus és antieszszencializmus (történetiség) szembenállásaként is felmerülhet, és ezt a feminista elmélet rendszeresen problematizálja. Herta-Nagl Docekal bizonyos értelemben középutas állást foglal el, mert szerinte valóban nincs egységes női közösség, ugyanakkor a patriarchális viszonyok között a női létezésnek keletkeznek bizonyos közös magatartásfor-

mái és kompetenciái.⁵ Czeferner Dóra kutatásai összetett választ adnak az előbb vázolt dilemmára. Egyrészt a kötetből kiderül, hogy milyen generációs és társadalmi különbségek feszítették belülről a női mozgalmakat, vagy hogy milyen szakadék választotta el olykor a szerkesztőket a lapolvasóktól, másrészt arról is bőven olvashatunk, hogy az ellentéteken túl léteztek olyan társadalmi keretek, amelyek a nők többségét hátrányosan érintették, például, hogy a női tanítók (akik közül a feminista lapok szerzői nagy számban kerültek ki) számára Ausztriában és Németországban is tilos volt a házasodás. Hogy a hátrányos (patriarchális) társadalmi keretek mennyiben vezetnek valamilyen egységes tapasztalat kialakulásához, és így mennyiben képezhetnek alapot a politikai mozgósításra, az már igen bonyolult kérdés, s ennek a problematikusságát a kötet is jól szemlélteti.

Czeferner Dóra kötete hiánypótló munka. Az alapos forrásbázisról, a komparatív látószögről és a nagy gonddal elkészített ábrákról már esett szó, ezért érdemes még kiemelni a külföldi szakirodalom magabiztos ismeretét, amelynek köszönhetően a szerző határozottan foglal állást vitás elméleti és módszertani kérdésekben is. Mindenképpen kívánatos, hogy a szerző folytassa kutatásait, és a magyarországi feminizmus történetének későbbi korszakait is feldolgozza.

nemi szenvedély, ezért a történetírás terén is nélkülözi a „férfiasságot”, tehát a művészeti tevékenységhez hasonló alkotóképesség, amely a források racionális (és persze szükséges) kritikáján túl egy történeti elbeszélés megalkotásához szükséges. Az igazi férfítörténész a 19. századi diskurzus szerint tehát megfelelő arányban, egyensúlyban érvényesíti a „férfias-

nak” és „nőiesnek” tartott tulajdonságokat munkásságában.

⁵ „...azok között, akiknek életviszonyait a patriarchális módon alakított ’női életfeltételek’ határozzák meg, bizonyos kompetenciák és magatartásmódok olyannyira el vannak terjedve, hogy azokat e csoportra nézve jellegzetesnek tekinthetjük.” Docekal-Nagl, Herta: *Feminista filozófia*. Budapest, 2006. 138.